

גבורה יהודית שורשית בשואה

01/05/11

ערן בן ישי

נושא ההתנגדות לנאצים מהווה פרק חשוב מאוד במסגרת 'השואה' - והגבורה'. לצערנו, עוות במקצת נושא "הגבורה בשואה" כדי להתאימו לצרכיו החינוכיים של הדור הצעיר, שחונך על ברכי תפיסת "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה".

כך כתב העיתונאי וההיסטוריון איתמר לוין, בלקסיקון המקיף שחיבר על השואה, בערך "התנגדות היהודים לנאצים"[1]: "בשנים שמייד לאחר השואה נתפשה רק התנגדות מזוינת כהתנגדות לנאצים. אך כיום רווחת יותר הדעה, שכל צורה של אי-ציות להוראות הנאצים ולכוונותיהם – היא התנגדות. לכן, גם קיום חיי תרבות, חינוך ודת תחת הכיבוש נחשבים להתנגדות. כך גם הברחת מזון, זיוף תעודות, סעד ועזרה הדדית, בריחה מגטאות וממחנות, וכמובן פעולות להצלת יהודים. סוג זה של התנגדות מכונה 'עמידה'".

כחלק מניסיונותיה של המדינה להנחיל את השואה באופן שיתאים למטרותיה בשנים שלאחר השואה, ניסו להציג את קורבנות השואה כאנשים שהלכו "כצאן לטבח". הניצולים, ששרדו בדרך פלא את השואה וזכו לעלות לארץ, הותקפו בדרך כלל בשאלות מסוג: מדוע לא ברחתם? מדוע לא מרדתם? כיצד מספר בודד של שומרים נאצים היה מסוגל להוביל מאות ואלפי יהודים לתאי הגזים? למה לא התנפלתם עליהם?

המדינה הצעירה שניסתה לבנות צבא חזק, כוח יהודי לוחם, לא יכלה להקנות לצעירה לחוש תחושות של השפלה בעקבות המיליונים שנספו. לכן, הם בנו את מורשת הנחלת השואה סביב אירועי ההתנגדויות המזוינות במהלך השואה: יום הזיכרון לשואה ולגבורה (שנקרא בתחילה "יום השואה ומרד הגטאות") נקבע בתאריך סמוך לפרוץ מרד גטו ורשה. נוכחותם הדומיננטית של לוחמי גטו ורשה בזמן משפט אייכמן, כל אלה ועוד שמרו על מצב של "כוחי ועוצם ידי" בקרב הנוער הצעיר. כאשר אחד הניצולים שמסר עדות במשפט אייכמן, יצא מהיכל המשפט, הוא ראה שם חייל צעיר האומר לחברתו: אילו הייתי שם במחנות, הייתי מתקומם להרוג את הנאצים עם העוזי שלי!

מדוע באמת לא התנגדו היהודים פיזית? מספר תשובות לדבר[2]:

1. פרופ' רודולף ורבה, בספרו "ברחתי מאושוויץ" מוכיח שהיהודים לא האמינו שהעם הגרמני, שכונה "המתקן שבאומות" מסוגל לעשות פשע שלא נתפס בדעת אנוש. לכן הייתה הדחקה גדולה מצד הקורבנות. כאשר אמרו להם ששולחים אותם למזרח כדי לעבוד – הם בחרו להאמין בכך. הנאצים שמרו מאוד על סודיות ההשמדה - דבר שהקשה מאוד לאשר את השמועות שהסתובבו בגטו בדבר הרציחות.

2. ליהודים לא היה להיכן לברוח, ולא היו להם אמצעים למרוד.

3. האוכלוסייה השכנה הייתה אדישה במקרה הטוב, וברבים מהמקרים שיתפה פעולה עם הנאצים. העונש על סיוע ליהודים היה מוות, ואילו הסגרתם תוגמלה בפרסים.

4. תנאי החיים מחוץ לערים (במקום בו שכנו המחנות) היו קשים, במיוחד בחורף.

5. בריחה משמעותה היתה להותיר מאחור בני משפחה – זקנים או ילדים, חולים או נכים – ולהסתכן במעשי נקמה קשים של הגרמנים כלפי מי שנותרו.

6. התקוממות בנשק הייתה מרשם בטוח למוות, בעוד שהתקווה העיקשת הייתה לשרוד עד תום המלחמה.

ואמנם, לאורך השנים נשתנתה התפיסה הראשונית של "מרד בשואה", בעקבות עבודתם הנפלאה והחלוצית של חוקרים יחידים כגון: מ. אליאב, בספרו "אני מאמין", יהושע אייבשיץ בספרו "בקדושה ובגבורה – פרקי קידוש ה' ומסירות נפש", וכן שאר חוקרים ורבנים שהעלו על נס את שאר חלקי ההתנגדות והעמידה בשואה: החל מהברחת מזון וכלה בהקפדה על שמירת מצוות.

בבואנו להנחיל את מורשת השואה, לא נלך בגישתם של אלו שחפצו לשנות ולסלק את ההיסטוריה עבור מטרות כאלה ואחרות.

נציג מספר סיפורי התנגדות שישקפו חלק מהתמונה האמיתית:

העדות הראשונה

עדות למסירות נפש לעמידה והתנגדות בשואה, כותבת פרופסור יפה אליאך (פרופ' להיסטוריה ולימודי שואה בברוקלין קולג' בניו-יורק)[3]:

במחנה יאנובסקה לאחר שמשמרת הלילה חזרה מעבודתה בעיר, התאספו יהודים מוכים, שפצעים עדיין פתוחים, בצריף מספר 12, והאזינו לתפילת "כל נדרי" מפי הרב של בלאז'ובה (בלוז'וב), רבי ישראל שפירא. למחרת בבוקר שלח אחד מ"זקני המחנה", יהודי לא דתי בשם שנייוויס, את הרב ואחדים מחסידיו לעבוד בבניין מוגן שבו יוכלו להתפלל, והטיל עליהם עבודה שניתן לעשותה בלי לעבור על אחד מל"ט אבות מלאכה. בצהריים נכנסו לבניין שומרי א.א. כשהם נושאים בידיהם מגשים שעליהם מאכלים שכמותם לא נראו

במחנה מאז החלה המלחמה, וציוו על האסירים לאכול. שנייוויס התנגד: "ביום הזה אנו ממלאים אחרי פקודות הבאות ממקום רם ונישא, יותר מאשר הרייך השלישי", כך אמר והצביע כלפי מעלה, "ומקום זה מצווה עלינו לא לאכול ביום הכיפורים". הוא נורה ונהרג במקום. "באותו יום ביאנובסקה", אמר רבי ישראל שפירא, "הבנתי את דברי חז"ל[4], שאפילו פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון".

העדות השניה

גם הוא מקורו בספרה של פרופסור יפה אליאך "סיפורים של חסידים בזמן השואה", והיא מעידה כי שמעה אותו מפיו של האדמו"ר מבלוז'ב זצ"ל, בביתו שבברוקלין[5]:

"סיפר האדמו"ר מבלוז'ב, הגאון רבי ישראל שפירא זצ"ל, לתלמידו ברוך זינגר ב-03.01.1975: במחנה יאנובסקה נערכה סלקציה ביום הושענא רבה. השמועה כי נערכת סלקציה התפשטה במחנה במהירות, כאש בשדה קוצים. לפי השמועה, מיועדים למשלוח הילדים ממחוזות: דרוהוביץ', בוריסלוב, לבוב וסטניסלב. בתוך דממת המוות ששררה, שמעתי לפתע את קולה הנרגש של האישה שעמדה לצדי. אש מוזרה ומפחידה ריצדה באישוני עיניה, והיא ביקשה ממני סכין! אני סברתי לתומי, סיפר האדמו"ר, כי היא מבקשת לאבד את עצמה מתוך טירוף הנפש.

'בתי', לחשתי לה בהתרגשות, 'מדוע את ממחרת כל כך?! אמנם נגיע לשם בסופו של דבר, במוקדם או במאוחר, אך מדוע את עושה זאת בכוחות עצמך? אל לך, בתי! חלילה לך לעשות כדבר הנורא הזה'.

קצין אס.אס שהגיע בפתאומיות מבין הצרפים הבחין בשיחתנו. הוא בעט בי ושאל: מה אמרת לה כלב מזהם שכמותך?

'היא בקשה סכין', עניתי, הסברתי לה כי הדבר אסור ע"פ ההלכה היהודית. האישה שעמדה לצדי הבחינה כי בחגורתו של הקצין יש סכין. היא פנתה אל הקצין וחזרה בתחינתה על בקשתה המוזרה מול פניו הנדהמות. כשהוא מבולבל מן המפגש, הוציא הלה את סכינו מנדנה ונתנה בידה. ראוי לציין כי מעשה זה היה מנוגד לחלוטין לחוקי האס.אס הנוקשים. כשהסכין בידה התכופפה האישה אל ערימת הסמרטוטים שנחה על האדמה שלמרגלותיה. הייתה זו הפעם הראשונה שהבחנתי בה – בתוך החבילה נח לו תינוק בן כמה יממות בלבד. ללא שהיות היא בירכה את ברכת המילה ומלה את בנה אל מול עיניו הנדהמות. לפני שהספיק הקצין להגיב, ניגבה האישה את הסכין בבגדיה מן הדם והחזירה אותה לידי הקצין. היא הרימה את בנה המיועד להישלח אל מותו הקרוב ונתנה אף אותו בידיו. כשהוא בוהה בה, היא נשאה את עיניה למעלה, אל שמי מרומים, ובזו הלשון אמרה: 'ריבונו של עולם, נתת לי ילד בריא, ואני מחזירה לך אותו ילד יהודי כשר!'

"מאז", סח האדמו"ר לתלמידיו, "נוהג אני לספר סיפור זה בכל שמחת ברית שאליה אני מוזמן".

העדות השלישית

"אנשי הס"ס חיפשו את האדמו"ר רבי יהושע השל הורוביץ, כדי לשלחו למחנה השמדה. כשנודע הדבר לחסידים, מיהרו אליו וביקשו שיגזוז את זקנו, אולי בשל כך לא יכירוהו הגרמנים. הרב תפס בידיו את זקן השיבה הארוך שלו ואמר: "כל ימי נהגתי להטמין כל שערה שנשרה מזקני בתוך גמרא או ספר אחר, וכעת אתם רוצים שבמו ידי אגזוז את זקני? היו לא תהיה! אם נגזר עלי משמים להיספות, רצוני ללכת מהעולם כיהודי בעל צורה יהודית, עם זקן ופאות".

לבסוף כאשר נתפס האדמו"ר, בהיכנסו לקרון המוות אחז בידיו בזקנו הארוך ובפאותיו. חייל גרמני שהבחין בו, התחיל תולש את זקנו. האדמו"ר הישיש זעק במלוא כוחותיו: "אל תיגע בידך הטמאות בזקני! ברגע הראשון נבהל החייל ונרתע לאחוריו, אך לאחר מכן ירה באקדחו. לאחר קול הירייה נשמעה זעקת האדמו"ר: "שמע ישראל!"[6].

העדות הרביעית

הסיפור הוא על הרב יהודה לייב אייזנברג, רב העיר לאסק[7]: "...כאשר ניתנה פקודת הצוררים לשרוף את בית הכנסת בלאסק, ציווה [הרב] על היהודים לסרב לפקודה, וקרא לצעירי קהילתו להתנגד בכוח למבצע, גם אם המבצעים יהיו הנאצים עצמם. על רקע הניסיון להצית את בית הכנסת, פרצו התנגשויות ראשונות בין חיילים נאצים לצעירים יהודים, שהרגו נאצי אחד, ואף הצליחו להוציא מידי הרשעים את ספרי התורה שזממו לחלל ולטמא. הנאצים צרו על בניין בית הכנסת שבו התבצרו צעירים יהודים. הנאצים ניהלו קרב עז שנמשך 24 שעות. הם קברו בחצר את כל ספרי התורה, וסופם שנהרגו על קידוש ה'".

העדות החמישית

הסיפור החמישי מובא בספרו של מ. אליאב "אני מאמין"[8]: "...לפעמים היינו מתפללים בצריף הילדים במחנה. ידענו כל פעם מתי שבת, הצלחתי "לארגן" בשבילי סידור תפילה "סיני" קטן, שנשא עליו חותמת של סוחר עצים

מהונגריה, שהביאו לאשוויץ, היו הרבה סידורים אצל הילדים, היו גם חומשים בפורמאט קטן, היה גם חצי זוג תפילין של יד שהיה כל היום בתנועה. הילדים היו מניחים אותו ומתפללים.

פעם החליפו בעד כיכר לחם ספר משניות והיו לומדים משניות. קבוצת ילדי בעלז למדו שיעורים כסידרם כמעט בכל יום.

היו הרבה ילדים ששמרו כשרות, מי שמכר את התנאים שהיינו שרויים בהם – מבין שזה משהו יוצא מן הכלל. ילדים אלה לא אכלו שום דבר, לא מרק ולא כל אוכל אחר, אלא לחם ומרגרינה בלבד. היו ילדים רבים כאלה, ודווקא צעירים בני 13".

העדות השישית

"מיד לאחר שנכנסו הגרמנים לעיר אלכסנדר, התחילו במעשה הוללות של שריפות וחילול ספרי תורה ותשמישי קדושה. בסוף אלול ת"ש שרפו את בית הכנסת ואת בית המדרש. באותו יום שהציתו מקומות קדושים אלה, אספו מספר רב של ספרי תורה והוציאו אותם לשוק. שם הבעירו מדורה גדולה ושרפו את כולם.

בעצם ההילולה של שריפת הספרים עבר תושב אלכסנדר, מוטל הוכמן. קצין גרמני קרא לו וציווה עליו שיקרע ספר תורה אחד. היהודי סירב בכל תוקף לשמוע בקולו. הקצין ניסה להכריחו לכך, על ידי מכות, אבל ללא תוצאות – מוטל הוכמן בשלו.

נתמלא הקצין חימה והחל לגעור בו, שאם לא יקרע מיד את ספר התורה ירה יירה, ומוטל הוכמן מסרב. הקצין נתן פקודה לירות ביהודי.

שני חיילים הובילו והעמידו על יד קיר והכינו רובהם לירייה. רבי מוטל הרים קולו וצעק: "שמע ישראל". באותו רגע עבר החרשתן הגרמני החשוב באלכסנדר, מכר טוב של הוכמן אף שהיה שונא ישראל, החל לבקש את הקצין, שהיה נוכח במקום, לחון אותו.

נתרחש נס ממש, והקצין הסכים לכך. הוא ציווה להכות את הוכמן מכות קשות והחיילים ביצעו את פקודתו. הוכמן עמד בניסיון ואת ספר התורה לא קרע" [9].

העדות השביעית

סיפור עדות הגבורה השביעי, מוצא אותנו במחנה ההשמדה אושוויץ, שם עבדה קבוצה של יהודים ביחידה שכונתה הזונדר-קומנדו. מכיוון שאנשי הזונדר-קומנדו ידעו את הסוד הגדול של הנאצים בדבר השמדת היהודים, היו הנאצים מוציאים להורג את כל אנשי היחידה כל ארבעה חודשים, בכדי שהידיעה לא תדלוף החוצה ע"י אחד העובדים.

האסירים, בודעים שאין להם מה להפסיד, תכננו מרד שמתואר בספרים רבים: ב – 6 באוקטובר 1944, התחילו האסירים להתבצר בבניין המשרפות, ולהפעיל נשק שהצליחו להסתיר, נגד הגרמנים. אנשי הזונדר קומנדו זרקו לכבשן המשרפה שלושה אנשי ס.ס חיים שהיו בסביבתם. חלקם ניסו להימלט אך ללא הועיל. לאחר מספר שעות של לחימה הצליחו הגרמנים להשתלט על המרד, ואחרוני המורדים נשארו בצורים בתוך מתחם המשרפה כאשר הנאצים עומדים על הפתחים ומחכים להוראה לפתיחה באש על המורדים. ובאותו מעמד שרר שקט כאשר אירע משהו מיוחד, שאותו תיאר עד הראיה ד"ר מיקלוש ניסלי [10]:

"אחד מבין חברינו, בחור כבין שלושנים, שחור שיער, מרכיב משקפיים, גבוה ורזה קופץ ממקומו ופותח בנאום. קולו רועם כדי שכולם ישמעוהו. בעבר הוא שימש כדיין בקהילתו בפולין והוא מוכר בינינו כעדין נפש, תלמיד חכם מובהק, שכאטוודידקט רכש גם ידע רב בחכמה חילונית. הוא סגפן הקומנדו [11], אינו טועם מאכלים אסורים גם במקום זה, הוא אוכל לחם מרגרינה ובצל בלבד... זה היה הדיין שהתחיל לנאום: אחיי היקרים! רצונו הבלתי ניתן להשגה של הבורא קבע שעמנו יושמד... חייבים אנו להצדיק את הדין להשלים עם גורלנו, כי כך נגזר עלינו. מאת האלוקים בא הדבר.

בעיניו בערה אש קדושה. פניו המיוסרות היו פני קדוש מעונה. בטוחני שחושיו כבר טעמו טעם העולם הבא. שקט מוחלט שרר באולם בעת שנשא את דברו וגם לאחר מכן. נשמעו רק אנחות שבקעו מעומק הלב היו אלה אנחות פרידה מהחיים ומהמתים".

מיד לאחר שסיים הדיין את נאומו נפתחו הדלתות, וכל אנשי הזונדר-קומנדו שהיו בפנים (מלבד הרופאים), נרצחו במקום [12].

דברי סיכום: נושא כה חשוב של "התנגדות ומרי בשואה", חייב להילמד בכל הכיוונים, למען ידעו הדורות הבאים שהיהודים לא שתקו לנוכח גזירותיהם של הנאצים, וגם בתוככי אושוויץ, היו יהודים שהמשיכו לקיים את מסורת ישראל סבא ואפילו שהדבר היה כרוך בסכנת נפשות, ומצד שני באותו מחנה עצמו יהודים שנמנו על יחידת הזונדר-קומנדו לא עמדו בשקט לנוכח מעשייהם של הנאצים, וניסו להרים התנגדות בדרכם שלהם, ע"י האמצעים שנצמדו לידיהם נשק שהצליחו לצבור שעזרת שוחד, ובעזרת אבקת שריפה שסיפקה להם יהודיה גיבורה בשם רזה רובוטה. ובכל אופן, עם ישראל לא שתק, והרים כל הזמן התנגדות לנאצים, ואפילו כשהיו בתוך המשרפות, כאשר לקחו מהם את

כל רכושם, וכל משפחותיהם נרצחו, עדיין הם הרימו את ההתנגדות הגדולה ביותר (שהייתה גם הנפוצה ביותר) כאשר היו בתאי הגזים, והמשפט האחרון על שפתותיהם היה: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" [13]. את האמונה לא הצלחתם לקחת לנו!

- [1] איתמר לוין, לקסיקון השואה, עמ' 108.
- [2] חלק מהתשובות מצוטטות מספרו של איתמר לוין, לקסיקון השואה, עמ' 14.
- [3] "יום הכיפורים במחנה", הדואר, גיליון ל"ט (שנה 57), ניו-יורק, י"ב בתשרי תשל"ט, עמ' 691-692.
- [4] עירובין יט, עמ' א.
- [5] פרופסור יפה אליאך: "סיפורים של חסידים בזמן השואה", עמ' 51-52.
- [6] אנציקלופדיה שמע ישראל, כרך ב', עמ' 74.
- [7] אנציקלופדיה שמע ישראל, כרך א', עמ' 183.
- [8] מ. אליאב "אני מאמין" בעמ' 131.
- [9] שם, עמ' 60.
- [10] ד"ר מיקלוש ניסלי, הייתי עוזרו של מנגלה באושוויץ, עמ' 167-170.
- [11] יש לציין שהדיין לא היה עובד בשריפת גופות וכדו', אלא תפקידו היה לשרוף צילומים, בגדים לא שימושיים, ושאר חפצים שהיו חסרי ערך בעיני הנאצים.
- [12] יש לציין שנעשה חוסר-צדק מוחלט מטעם הנהלת מחנה המוזיאון "אושוויץ", שמטעם ממשלת פולין, בכך שבמשך עשרות שנים, לא הקדישה שום מקום בשטחי המחנה לציין את המרד היחידי שנעשה אי-פעם בהיסטוריה של המחנה: מרד הזונדר-קומנדו, שהתקומם ופוצץ את אחת המשרפות.
- [13] ע"פ עדותו של ניצול מחנה אושוויץ, שהיה חלק מהזונדר-קומנדו, פיליפ מילר, ביומן העדות שלו: Eyewitness Auschwitz: Three Years in the Gas Chambers